

Alternatieve indicatoren voor welvaart

Brent Bleys

In 2006 groeide de Belgische economie naar schatting met 3 procent. Een cijfer waar we, volgens de meeste politici en economen, met z'n allen best trots op mogen zijn. Want economische groei betekent niet alleen meer productie en hogere inkomens, er wordt ook aangenomen dat economische groei meer welvaart brengt. Maar is dit wel zo? Groei betekent immers ook meer vervuiling, een hoger verbruik van natuurlijk kapitaal, meer files. Meer economische activiteit ja, maar ook meer welvaart? Alles hangt natuurlijk af van hoe men welvaart tracht te meten. En laat dit nu juist het onderwerp zijn van een hevig maar interessant debat. Dat dit debat, via Andrew Simms, policy director van de New Economics Foundation, ook zijn weg heeft gevonden naar het colloquium over ecologische economie hoeft niet te verbazen. Simms zelf opperde om bij de beleidsevaluatie te werken met een indicator voor geluk en één voor duurzaamheid. Uiteraard zijn ook andere benaderingen mogelijk.

Welvaart: meten is weten?

Er bestaat tot vandaag geen universele consensus over de invulling van het begrip welvaart, laat staan over hoe welvaart zou moeten worden gemeten. Economen vertrekken doorgaans van het begrip 'inkomen', maar ook hier zijn verschillende interpretaties mogelijk. Het boekhoudkundige inkomensconcept dat gebruikt wordt binnen de nationale rekeningen is er daar één van. Inkomen wordt binnen dit raamwerk gemeten via het bruto binnenlands product (bbp), de marktwaarde van alle finale goederen en diensten die binnen een economie geproduceerd worden. Maar er bestaan in de economische literatuur tal van andere visies op inkomen. Zo definieert Hicks¹ inkomen als dat bedrag dat men in een bepaalde periode kan uitgeven zodat men op het einde van die periode nog even goed af is als aan het begin ervan. Fisher² beschouwt inkomen dan weer als louter consumptie en pleit voor een meting op basis van de diensten die goederen leveren aan eindgebruikers. Beide alternatieve visies op inkomen hebben de ontwikkeling van alternatieve welvaartsindicatoren gestimuleerd: de Hicksiaanse benadering heeft geleid tot indicatoren van duurzame consumptie, terwijl de Fisherianse benadering het pad effende voor bredere welvaartsindicatoren, zoals de Index for Sustainable Economic Welfare (ISEW). Deze laatste zal verder in dit artikel uitgebreid aan bod komen.

Ook in andere onderzoeksdomeinen wordt gezocht naar methodes om welvaart te meten. Binnen de sociologie groeide de aandacht voor sociale indicatoren en indexen (zoals bv. de Human Development Index), terwijl er vanuit de psychologie interesse kwam voor de meting van het subjectieve welvaartsniveau door middel van vragenlijsten. Deze vragenlijsten leveren dan een beeld op van hoe gelukkig een bevolking zich voelt. Het resultaat van dit alles is dat er vandaag de dag een groot aantal indicatoren bestaat die allen de welvaart op het niveau van een natie trachten te meten. En niet al deze indicatoren wijzen in dezelfde richting.

Dit artikel bespreekt drie verschillende benaderingen met betrekking tot de

welvaartsmeting: het bbp, de ISEW en subjectieve indicatoren van geluk. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van hoe België scoort op de verschillende welvaartsindicatoren.

Bbp

Het bbp is de welvaartsindicator die vandaag de meeste aandacht krijgt van pers en politici. Eén van de voornaamste redenen hiervoor is het feit dat er internationaal vergelijkbare bbp-cijfers beschikbaar zijn, doordat de methodologie achter de nationale rekeningen vastgelegd werd in richtlijnen van de Verenigde Naties. Bovendien is het bbp een goede benadering voor tal van sociale indicatoren in ontwikkelingslanden: er is bijvoorbeeld een sterke correlatie tussen het bbp per capita enerzijds en de levensverwachting en de scholingsgraad anderzijds. Verder heeft het gebrek aan een degelijk alternatief bijgedragen tot de dominante positie van bbp als maatstaf voor welvaart. Tot op heden is enkel de Human Development Index erin geslaagd om een belangrijke internationale organisatie voor zich te winnen.

Ook de beleidsmatige focus op economische groei draagt bij tot de associatie tussen bbp en welvaart. Economische groei wordt gezien als het middel bij uitstek in de bestrijding van armoede: wanneer het globale inkomen per capita op nationaal niveau stijgt, zal de arme zijn inkomen ook zien toenemen. 'A rising tide lifts all boats' is het motto. Sommige economen zien groei zelfs als oplossing voor milieuvervuiling: via een 'groene' Kuznets-curve werd aangetoond dat een stijgend bbp/capita niveau, na het bereiken van een kritische waarde, een gunstig effect had op verschillende kwalitatieve milieu-indicatoren, gestuurd door een ecologische bewustwording bij de bevolking. Deze bevindingen gelden echter slechts bij een beperkt aantal vervuilers (bv. zwaveldioxide), en dit terwijl tal van andere milieugerelateerde indicatoren een andere richting uitwijzen (bv. de toenemende uitstoot van koolstofdioxide).

“Als welvaartsindicator heeft het bbp enkele perverse trekjes. Zo draagt milieuvervuiling steeds bij tot het bbp: de kosten voor opruiming worden bij de index opgeteld, terwijl er geen rekening wordt gehouden met de omvang van de (soms onherstelbare) ecologische schade.”

Het bbp werd echter niet ontwikkeld als indicator voor welvaart, maar als maatstaf voor de economische activiteit binnen een bepaalde periode in een bepaald land. Er bestaan drie alternatieve berekeningsmethoden voor het bbp, die elk hetzelfde resultaat opleveren. De eerste methode kijkt naar de totale waarde van de finale output van bedrijven en overheid (productiebenadering), de tweede kijkt naar de vergoeding van de productiefactoren die betrokken zijn in het productieproces (inkomensbenadering), terwijl de derde kijkt naar hoe deze inkomens uiteindelijk besteed worden (bestedingsbenadering).

Als welvaartsindicator heeft het bbp enkele perverse trekjes. Zo kijkt de index enkel naar de marktsfeer; huishoudelijk werk en vrijwilligerswerk worden over het hoofd gezien. Milieuvervuiling daarentegen draagt steeds bij tot het bbp: de kosten voor opruiming worden bij de index opgeteld, terwijl er geen rekening wordt gehouden met de omvang van de (soms onherstelbare) ecologische schade. Bovendien wordt er geen onderscheid gemaakt tussen bestedingen die de welvaart effectief verhogen en defensieve uitgaven die louter gemaakt worden om het huidige niveau te behouden. Tenslotte komen de inkomensongelijkheid en sommige milieugoederen helemaal niet aan bod bij de berekening van het bbp. De tekortkomingen van het bbp zijn al langer

gekend dan vandaag: sinds de ontwikkeling van de nationale rekeningen in de jaren '50 is er kritiek gekomen op het gebruik van bbp als welvaartsindicator en werkten onderzoekers aan alternatieve indicatoren. Eén van die alternatieve indicatoren, de Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), krijgt recent veel aandacht.

ISEW

De Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) werd in 1989 uitgewerkt door Herman Daly en John Cobb³ in hun boek "For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment and a Sustainable Future". De auteurs vertrokken van eerdere pogingen om tot een betere indicator voor welvaart te komen en probeerden aan alle kritieken op het bbp als welvaartsindicator gehoor te geven. Tegenwoordig wordt de ISEW door ecologische economen vaak naar voor geschoven als mogelijk alternatief voor het bbp. Net zoals de ecologische economie de economische processen expliciet beschouwt als deel uitmakende van het omringende ecosysteem aarde (met haar natuurlijke sources en sinks als ultieme begrenzende parameters), houdt de ISEW ook rekening met wat deze economische processen aan positieve en negatieve gevolgen voor dit ecosysteem aarde meebrengen.

Hoe wordt de ISEW nu berekend? Kort gezegd neemt de index de uitgaven voor private consumptie als uitgangspunt, telt het daar de waarde van onbetaalde huishoudelijke

arbeid bij op en een deel van overheidsuitgaven voor onderwijs en gezondheidszorg en trekt het er de welvaartsverliezen van inkomensongelijkheid en de defensieve uitgaven vanaf, net als de maatschappelijke kosten van milieuvervuiling en de uitputting van het natuurlijk kapitaal. Tenslotte vinden er nog enkele kapitaalcorrecties plaats, onder andere voor investeringen en internationale verhoudingen van financiële aard. Praktisch gezien liggen een twintigtal correcties, zowel positieve als negatieve, aan de basis van de berekening van de ISEW.

Aanvankelijk werd de ISEW berekend voor de Verenigde Staten, maar later volgden studies in tal van andere landen: Duitsland, Oostenrijk, het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Chili, Japan, Thailand, Australië, Nieuw-Zeeland, Italië en Polen. Hierbij werd de methodologie vaak een beetje aangepast wegens problemen met beschikbaarheid van data of om in te spelen op land-specifieke kwesties. Manfred Max-Neef⁴, een bekend ecologisch econoom uit Chili, vond in de resultaten van deze verzameling ISEW-studies een bevestiging van zijn “drempel”-hypothese: terwijl ISEW en bbp aanvankelijk eenzelfde opwaartse tendens vertonen, merkte Max-Neef op dat, wanneer het bbp een bepaald drempelniveau overschrijdt, de ISEW stagneert en, in sommige gevallen, zelfs begint te dalen. Een toenemende inkomensongelijkheid, hogere kosten voor milieuvervuiling en een versnelde uitputting van natuurlijk kapitaal liggen meestal aan de basis van deze stagnatie of daling.

Recent werden op basis van de ISEW een aantal nieuwe alternatieve welvaartsindicatoren ontwikkeld: de Genuine Progress Indicator⁵ (GPI) in de VS en in Australië en de Measure of Domestic Product⁶ (MDP) in het VK. Deze nieuwe indexen verschillen voornamelijk in naam van de ISEW: de basisideeën achter de index en de methodologie worden in grote lijnen overgenomen, al introduceren de GPI en de MDP wel enkele nieuwe items (o.a. de kosten van echtscheidingen en van onder- en overtewerkstelling).

Door de jaren heen kwam er kritiek op de ISEW en haar methodologie. Op methodologisch niveau stelden sommige auteurs dat het onmogelijk is om duurzaamheid en welvaart in één index te vatten. Ook het feit dat de ISEW enkel zwakke duurzaamheid tracht te meten stuitte hen tegen de borst. Op een meer praktisch niveau werden de waarderingsmethododes van bepaalde items in vraag gesteld. Zo valt bijvoorbeeld de waardering van klimaatverandering op basis van cumulatieve emissies moeilijk te stroken met de realiteit. Er is dan ook nood aan een meer robuuste en internationaal ondersteunde set van waarderingsmethoden, die rekening houdt met de verschillende kritieken.

“Uit een analyse van de beschikbare gegevens blijkt dat het geluksniveau in de meeste ontwikkelde landen stabiel blijft door de jaren heen. En dat terwijl de economische activiteit, en dus ook de inkomens, blijven stijgen!”

Het grootste probleem van de ISEW is echter de hoge mate van subjectiviteit binnen haar methodologie. De onderzoeker beslist zelf welke items binnen de index worden opgenomen en hoe deze items worden teruggebracht tot een gemeenschappelijke noemer. Wanneer de aannamen, die hierbij gemaakt worden, niet duidelijk gecommuniceerd worden, bestaat er een groot risico op een verkeerde interpretatie van de resultaten. Daarom is het noodzakelijk dat deze aannamen duidelijk geëxpliciteerd worden bij de rapportering en dat onderzoekers erop wijzen dat de waarde van de hele oefening eerder ligt in haar visie – economische groei leidt niet noodzakelijk tot een stijging van de welvaart – dan in haar empirische resultaten.

Subjectieve Benadering

Een andere aanpak om de welvaart van een land te meten is door een directe bevraging van haar bevolking. Aan de hand van eenvoudige enquêtes kan het subjectieve welbevinden bij de bevolking gepeild worden. Hierbij wordt vaak gevraagd aan een aantal respondenten om aan te geven hoe gelukkig ze zijn op een schaal van 1 tot 10. Het gemiddelde van al de verkregen waarden geeft dan een indicatie van de welvaart die wordt gecreëerd binnen een maatschappij.

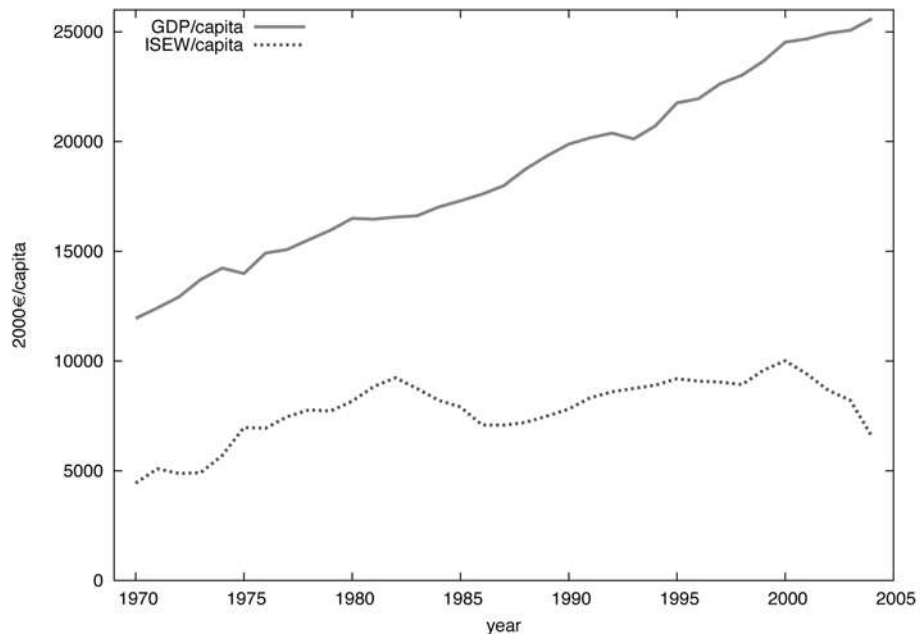
Eén van de langstlopende projecten rond het meten van subjectief welzijn is de Eurobarometer⁷, die sinds begin jaren '70 het geluk in de verschillende lidstaten van de Europese Unie opvolgt. Ruut Veenhoven van de Erasmus Universiteit Rotterdam verzamelde de resultaten van een groot aantal enquêtes van over de hele wereld in een online databank, de World Database of Happiness⁸. Uit een analyse van de beschikbare gegevens blijkt dat het geluksniveau in de meeste ontwikkelde landen stabiel blijft door de jaren heen. En dat terwijl de economische activiteit, en dus ook de inkomens, blijven stijgen!

Op individueel niveau bestaat er nochtans wel een invloed van inkomen op het geluksniveau: personen uit het hoogste inkomensdecil voelen zich aanzienlijk gelukkiger dan personen uit het laagste decil. Hoe kunnen we deze paradox verklaren? Mensen vergelijken hun inkomen met een bepaalde norm gebaseerd op hun verwachtingen. Nu bestaat er bewijs dat deze norm doorheen de tijd in dezelfde mate stijgt als het eigenlijke inkomen. Layard⁹ ziet twee oorzaken die deze opwaartse trend verklaren: gewenning en rivaliteit.

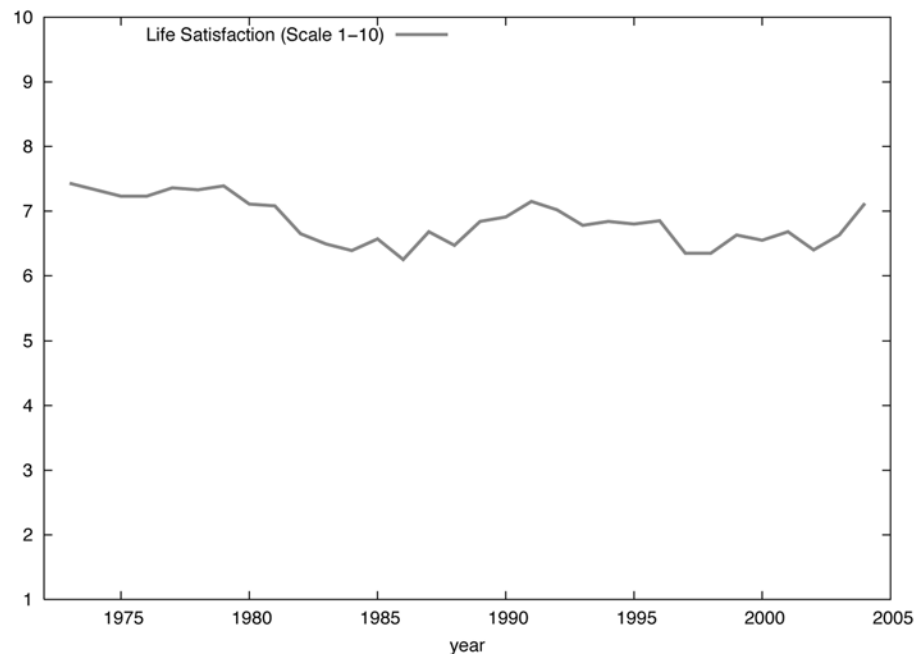
Eén van de kenmerken van een succesvol organisme is zijn capaciteit om zich aan te passen, en de mens past zich aan nieuwe omstandigheden verbazingwekkend snel aan (gewenning). Deze capaciteit heeft zowel positieve als negatieve gevolgen: enerzijds beschermt het ons tegen gevallen van extreme ellende, maar anderzijds bemoeilijkt het ons om ons tot een permanent hoger geluksniveau te tillen. Wanneer onze levensstandaard stijgt, voelen we ons tijdelijk gelukkiger, maar dan raken we er gewoon aan en vallen we terug op ons oorspronkelijk geluksniveau.

Met rivaliteit wordt bedoeld dat de mens niet enkel inzit met zijn eigen inkomen, maar ook met dat van anderen. Hij vergelijkt zijn inkomen met dat van personen uit zijn directe omgeving. Dit verklaart bijvoorbeeld waarom rijkere mensen zichzelf gelukkiger voelen dan armen. Maar op geaggregeerd niveau stelt deze rivaliteit wel een probleem: economische groei heeft geen effect op het subjectieve welzijnsniveau wanneer de relatieve inkomens gelijk blijven. En wanneer iemand gelukkiger wordt omdat zijn inkomen stijgt, zijn er anderen die hierdoor ongelukkiger worden omdat hun relatieve positie verslechtert.

Andrew Simms, één van de sprekers op het colloquium rond ecologische economie, is zoals reeds aangegeven voorstander om een geluksindicator te gebruiken bij de evaluatie van het gevoerde beleid. Zelf stelt hij de Happy Life Expectancy (HLE) index voor, die verkregen wordt door een maatstaf voor geluk (tussen 0 en 1) te vermenigvuldigen met de levensverwachting. Verder is Simms van mening dat het beleid ook moet worden getoetst op haar duurzaamheid aan de hand van de ecologische voetafdruk. Deze indicator gaat na of het menselijk verbruik van natuurlijk rijkdommen al dan niet groter is dan het vermogen van de natuur om deze rijkdommen te hernieuwen.

FIGUUR 1 – Het bbp en de ISEW voor België (in cijfers per capita)

FIGUUR 2 – Het subjectieve welbevinden in België

Simms stelt vast dat de economische groei van de laatste 30 jaar slechts een verwaarloosbaar effect heeft gehad op de HLE-index. Tegelijkertijd leidde deze groei tot het ontstaan van ecologisch onhoudbare consumptiepatronen. Volgens Andrew Simms moet de huidige beleidsmatige focus op groei dan ook plaats maken voor een nieuwe aanpak, gebaseerd op de bestrijding van armoede, een omslag van maatschappelijke waarden, een opwaardering van de sociale netwerken en een sterkere focus op kritisch natuurlijk kapitaal en duurzame consumptie. Zijn bijdrage was gebaseerd op onderzoek in het Verenigd Koninkrijk. Hoe staan de zaken er voor in België?

België

In de periode 1970-2006 nam het per capita bbp toe met ongeveer 120%: er is nu dus meer dan twee keer zoveel economische activiteit per persoon als in 1970. Maar kunnen we ook zeggen dat we het nu twee keer zo goed hebben als pakweg 30 jaar geleden? Is onze welvaart ook verdubbeld? Wanneer we kijken naar andere indicatoren blijkt van niet.

“In 1961 gebruikten we al dubbel zoveel natuurlijke hulpbronnen als het voor België duurzame niveau. Deze situatie is sindsdien enkel verslechterd: in 2003 was de gemiddelde voetafdruk van de Belg 5,6 hectare, en dit terwijl de biocapaciteit van ons land slechts 1,2 hectare per persoon bedroeg.”

Sinds kort zijn er resultaten van een ISEW-studie voor België beschikbaar¹⁰. Deze studie werd uitgevoerd door Brent Bleys, aspirant bij het FWO-Vlaanderen aan de Vrije Universiteit Brussel. Volgens zijn eerste berekeningen steeg de ISEW/capita slechts met 48% in de periode 1970-2004. Opvallend aan de resultaten is het verloop van de index doorheen de tijd (figuur 1): twee relatief lange periodes van stijgende welvaart worden onderbroken door kortere periodes met een sterke terugval. In het midden van de jaren '80 was die terugval te wijten aan een daling van de netto kapitaalgroei en een versnelde toename van het verbruik van niet-hernieuwbare

energiebronnen, terwijl de terugval begin jaren 2000 volledig toe te schrijven is aan een verslechtering van de netto internationale investeringspositie van België. De tweede periode van recessie is echter van te korte duur om nu al gefundeerde conclusies te trekken met betrekking tot de drempelhypothese van Max-Neef.

Wanneer we kijken naar cijfers rond het geluksniveau van de Belg uit verschillende Eurobarometer studies, zien we dat dit, zoals trouwens in de meeste van onze buurlanden, de voorbije dertig jaar rond een constant niveau schommelt (figuur 2). Opvallend is wel dat dit constant niveau voor België met een gemiddelde van 6,82 op 10 lager ligt dan dat voor Nederland (7,49) en Groot-Brittannië (6,9), maar hoger dan dat voor Duitsland (6,41) en Frankrijk (6,05). Een recent gepubliceerde studie rond geluksbeleving in België ('Het grootste geluk' van Mark Elchardus en Wendy Smits¹¹) onderstreept een aantal factoren die een sterke invloed hebben op individueel geluk: leeftijd, inkomen, beschikbare vrije tijd en relaties. De auteurs pleiten verder voor een politiek van geluk, die de kansen op geluk voor iedereen vergroot.

Om de duurzaamheid van ons collectief gedrag na te gaan, kunnen wij kijken naar de ecologische voetafdruk. België heeft, door haar grote bevolkingsdichtheid, altijd slecht gescoord op deze index. In 1961 gebruikten we al dubbel zoveel natuurlijke hulpbronnen als het voor België duurzame niveau. Deze situatie is sindsdien enkel verslechterd: in 2003 was de gemiddelde voetafdruk van de Belg 5,6 hectare, en dit

terwijl de biocapaciteit van ons land slechts 1,2 hectare per persoon bedroeg. De ecologische voetafdruk is een eenvoudige indicator om de huidige overconsumptie in kaart te brengen en wordt vaak gebruikt voor sensibilisering bij het brede publiek.

Conclusie

Jarenlang werd het bruto binnenlands product gezien als goede maatstaf voor het welvaartsniveau van een land. Economische groei heeft echter zowel positieve als negatieve gevolgen in welvaartstermen, en deze moeten zorgvuldig tegenover elkaar worden afgewogen. Waar de positieve effecten van groei de negatieve duidelijk overstijgen in ontwikkelingslanden, is dit minder uitgesproken voor ontwikkelde landen. Hier worden de effecten van milieuvervuiling en een versnelde uitputting van natuurlijk kapitaal immers belangrijker.

De ISEW werd ontwikkeld om de globale impact van de economische activiteiten in een land op het welvaartsniveau van haar bevolking te meten. Hoewel er ISEW-studies werden uitgevoerd in zo'n 15 landen, is er nog geen consensus rond de te hanteren methodologie. Verder blijven bepaalde kritieken op de index tot vandaag onbeantwoord. De ISEW moet dan ook gezien worden als een eerste stap in de ontwikkeling van een volwaardige alternatieve welvaartsindex; een stap in de goede richting, maar zeker geen eindpunt. De grootste kwaliteit van de index is dat hij duidelijk aantoont dat een groei in economische activiteit zich niet altijd vertaalt in een stijging van de welvaart.

Een tweede alternatief meet het subjectief geluksniveau van de bevolking op een meer directe manier via enquêtes. Deze hebben echter als nadeel dat ze op geaggregeerd niveau weinig variëren doorheen de tijd wegens de hierboven besproken fenomenen van gewenning en rivaliteit. Op individueel niveau krijgt men wel interessante inzichten in welke factoren bijdragen tot de subjectieve geluksbeleving. Op basis van deze factoren kan dan ook een alternatief beleid worden uitgestippeld.

Op 23 april 2007, 20 jaar na het verschijnen van het Brundtland Rapport, werd een petitie afgegeven door het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling¹² (VODO) aan staatssecretaris voor Duurzame Ontwikkeling Els Van Weert. Deze petitie vraagt aandacht voor alternatieve welvaartsindicatoren en bekritiseert de enge kijk op welvaart die vervat zit in het bbp-denken. De petitie werd inmiddels door meer dan 2000 personen en organisaties ondertekend en zal ook aan de volgende regering worden overhandigd. Zo neemt de roep om de verdere ontwikkeling en het consequenter gebruik van alternatieve indicatoren voor welvaart ook in België toe.

In de hele discussie rond alternatieve welvaartsindicatoren is het echter belangrijk om de verschillende alternatieven niet als concurrenten van elkaar te zien. Elke indicator heeft zijn eigen voor- en nadelen en bevat een deel informatie die niet in de andere alternatieven vervat zit.

BIO

Brent Bleys is als aspirant bij het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek verbonden aan de vakgroep 'Wiskunde, Operationeel Onderzoek, Statistiek en Informatiesystemen'

(MOSI) van de Vrije Universiteit Brussel. In zijn doctoraal onderzoek werkt hij rond alternatieve welvaartsindicatoren in het algemeen en rond de Index of Sustainable Economic Welfare in het bijzonder.

EINDNOTEN

1. Hicks, J., Value and Capital: an Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory, Clarendon Press, Oxford, 1968 (herdruk).
2. Fisher, I., The Nature of Capital and Income, Kelley, New York, 1965 (herdruk).
3. Daly, H. and Cobb, J., For the Common Good: Redirecting the Economy towards Community, the Environment and a Sustainable Future, Beacon Press, Boston, 1989.
4. Max-Neef, M., Economic Growth and Quality of Life: a Threshold Hypothesis, Ecological Economics, 15, 1995, 115-118.
5. Venetoulis, J. and Cobb, C., The Genuine Progress Indicator 1950-2002 (2004 Update), Redefining Progress, Oakland, 2004.
6. Jackson, T., Chasing Progress: Beyond Measuring Economic Growth, New Economics Foundation, London, 2004.
7. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
8. <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>
9. Layard, R. Happiness: Lessons from a New Science, The Penguin Press, New York, 2005.
10. Bleys, B. The Index of Sustainable Economic Welfare for Belgium: Data, Methodology and Preliminary Results, MOSI Working Paper, 27, 2007.
11. Elchardus, M. and Smits, W., Het Grootste Geluk, LannooCampus, Leuven, 2007.
12. De VODO-petitie kan nog steeds ondertekend worden op <http://www.vodo.be/>